

1921-ч. ил. 12-н. 12-н.

№112 (12.330).

Чоршөмбө,

16

май

1979-

ЧУ ИЛ

Сайманы 2 сәхкә.

ШӘРҖ ГАПЫСЫ

Јарадычылыгла

шәхсијјәтин

в ә һ д ә т и

1908-чу илдә тавалып, шәһәрндә дунјаға кәлән, ушатыг вә көчкүлүн унутулмаз һәјат дәрсләрини бурада кечән, 1928—1932-чи илләрдә Навхыван педагогик техникумунда тәһсил алаң, сонралар өмрүнү һәмшәһәрлик әдәбијјатшүнәсәг елмимизин инкишафына, бәдин-естетик фикринин тәдгигинә бағлаған Мәммәд Чәфәр Чәфәров 40 илдән чохдур ки, јорулмадан, хуҗуси тәмкин вә гүрүрла өн-әһәви ахтарыш јолуну давам етдирди. Оңун 1937-чи илдә әдәбијјат гәзетиндә дәрч етдирди.

А. И. Кертсәнә һәср олунмуш «Демократ, революционер, социалист» ады илк мәтбу әсәриндән етән вахт әрзиндә Мәммәд Чәфәр В. И. Ленин адына АПИ-нин аспирантлыгында Азәрбајҗан ССР ЕА-ын һәгиги үзәлүјүнә гәдәр үзүрлү јарадычылыг јолу кечмиш, Азәрбајҗан ССР Дәләт үҗафатына лајиг көрүлмүш, 50-яҗ хыч монҗрафийаның, али вә орта мәктәбләр үчүн дәрслијин, бојуклә-кичикли китабларын, 300-дән чох елми мәғаләнин мүәллифи киҗи та-һыммышдыр. Онларла аспирант вә докторанта рәһбәрлик етмиш, оппонент олмуш, һәҗкарларынын әсәрләринә редактор киҗи сәбрлә вә кәз-дирмишдыр. Шәхси гәләминин мәһсулу олан әсәрләрин, јаху-д рәһбәрлијин илә һазырланан тәдгигатларын көмјиләт кәс-тәриҗисинин чохлугу кәлфи-јәт иткиси һесабына әлдә едип-мәммишдыр. Әксия, зәһмәткеш алимин әсәрләрини заманын вә әдәбијјатшүнәсәг елми-нин мөвчү еһтиҗачлары ор-таја чыхармышдыр. Бәлкә буна кәрдә һеч вахт онун «Сечилимш әсәрләри» сери-јасы илә чап олунан хуҗуси китабына чидди еһтиҗач һис-с олунмашыдыр. Мәммәд Чә-фәр мүәллимин мүдрик гәлә-миндән чыхан һүмунәләрин дәмәк олар ки, һаҗысы се-чилимш әсәрләрди.

Азәрбајҗан әдәбијјатшүнәсәгынн бүтүн сәһәләри-нин зәнкүнләшмәсиндә Мәм-мәд Чәфәр мүәллимин өзүнә мәхсус хидмәтләри вардыр. Оңун ады әдәбијјатшүнәсәг-ын бир голунун дејил, халг ашыг јарадычылыгынын, клас-сик вә муасир әдәби ирсин, әдәбијјат нәзәријјәсинин, тәң-гид вә әдәбијјатшүнәсәгын, әдәби әләгәләр сәһәләриндән һәр биринин мө-тәбәр тәдгиг-атчылары арасында фәхрлә чөкилр. Фолклорун өһсанәви гәһрәманы Молла Нәсрәд-диндән классик поэзияға, реалист демократ әдәбијјата, романтизм поэтикасына, со-сиализм реализм бәдин мәдә-нијјәтинин јарадычылыг про-бләмләринә вә сон наиклијәт-ләринә гәдәр әдәбијјат, мәт-буат вә театр тарихимиз өзү-нүн етик вә естетик җағна-лары илә бирликдә Мәммәд Чә-фәр зәнасынын вә гәлјар дү-шүнчәсинин сүзкәчиндән кә-чәрәк мухтәлиф илләрдә «Әдәби дүшүнчәләрә», «Һәја-тын вә сәһәтин романтикасы»-на, нәзәри тәңгиди көрүшләрә чәрилмишдыр. Әдәбијјат та-рихимизин, нәзәри фикрин вә әдәби тәңгидин мүбәһисәли мәсәләләри, сәһәткарлыг про-бләмләри һаггында өн тутарлы, инандырычы елми сөзү М. Чәфәр мүәллим дәмш, бу сөз гәти һөкмә чәрилмишдыр. Оңун кәркин зәһмәт вә дәр-рин мүшаһидәләрдән јоғрул-муш ахтарышлары әдәбијјат-

шүнәсәг елмимиз зәнкүн-ләшдирди киҗи, өз јарады-чылыгынын да монументал-лыгыны вә елми чөкисинин санбалыны артырмышдыр. Устад алим елми ахтарышла-рын мә-налы нәһәтилыгында јени һәјат, јени сәһәт еһти-җамышдыр. Устадын Фузули һаггындакы мәшһур кәләм-ларына нәзирә оларат сојла-мак мүмкүндүр ки, Мәммәд Чәфәр јазыр дәмәк, Мәммәд Чәфәр дүшүнүр дәмәкдир вә јаху-д әксия. Гәләмлә, јазы мәдәнијјәти илә елми идракын ахтарыш вә дүшүнчәнин вәһ-дәти өмрүн мә-насыны јарат-маг вә дүшүнмәкдә тапан

Мәммәд Чәфәр мөһтүмунда мә-налары. Оңун јарадычы-лыгынын әһли мә-насыны вә мүвәфәғијјәтинин дә бу вәһ-дәтин мәзмунунда көрмәк лә-зими. Һәмјин вәһдәт бу мөвчүзәни аз гала һәр күн ел-мә хидмәт һүмунәси олан Мәм-мәд Чәфәр истә-дадыны вә һүнәрини мейдана чыхармыш-дыр. «Фузули дүшүнүр», «Мирзә Фәтәли Ахундовун әдәби-тәңгиди көрүшләри», «Азәрбајҗан әдәбијјатында романтизм», «Һүсејин Чавид», «Әсрин мүтәрәғги јардычылыг методу», «Уһансыз мәктүб», «XIX әср рус әдәбијјаты та-рихи» вә онларла башта әсәр-ләр һәмјин истә-дад вә һүнә-рин вәһдәтинин тәсдиг едир.

Мәммәд Чәфәр мүәллим тәкчә гарыҗа гојулан про-бләми мүвәфәғијјәтлә өрнә-мәклә кифәјәтләмди. Оңун әсәрләри һәм дә кәләчәк тәд-гигатларын ајдын програмы-дыр. «М. Ф. Ахундовун әдәби-тәңгиди көрүшләри» (1944) тәңгид тарихимизин вә ајры-ајры сәһәткарларын әдәби тәңгиди көрүшләрини, «Азәр-бајҗан әдәбијјатында роман-тизм» монографиясы, бу әд-би чәрәјана дахил олан М. һади, Һ. Чавид, А. Сәһәт, А. Шаһг киҗи шаһрләрин, һәтта онларын ајрылыгдә бир әсәринин, романтик шә-рин сәһәткарлыг принципләринин системли вә өһәтиәти тәдгиг-на ишыгына јол ачымышдыр.

Образлы шәкилдә дәмәк, рус әдәбијјатында һекајә М. В. Гоголун «Шинел»индән, Азәр-бајҗан нәсри Мирзә Чәлилин почт гутусундан чыхдығы киҗи, романтизм поэтикасына һәср олунан сонракы тәдгиг-атлар да Мәммәд Чәфәр мүәллимин романтизм һаг-гындакы монографиясындан доғмушдур. «Сәһәт һәјат үчүндүр» естетик консенси-јасынын дүзүнүлүјүнү бир даһа јәгинләшдирән тәдгигат һәм дә өзүјүн өбәди һәјатилик үнваныны тәсдиг етмишдыр.

Мәммәд Чәфәр мүәллим јени типли тәдгигатлар—јазы-чыларын һәјат вә јардычы-лыгы илә јанагы шәхсијјәти-нин дә тәдгигинин әсасыны гојмушдур. М. Ф. Ахундова һәср олунмуш «Мүтәфәкки-рин шәхсијјәти» (1962) бу чур ахтарышын илк парлаг һүмунәсидир. Мирзә Фәтәли-нин бојук амал вә инамынын характерини тә-јин едән, дик-кәр хуҗусијјәтләри мәһарәтлә өрнәтән алимин өзүнүн шәх-сијјәти дә белә бир тәдгигата лајигди. Гәләм јолдашлары, тәләбәләри, јахын вә узагы-лында асылы олмајараг бү-түн достлары үчүн оңун чох гүлмәтлә јарадычылыгы илә еһтиҗамышдыр. «Шәхсијјәти дә әһәмјәтләри вә дәјәриди. Сәһәтлә тәләбәси, истә-дадыны тәңгиди Јашар Гәрајәрин һаггы оларат дејил киҗи, «муасир аңлаыларымын

бир нәчә нәслини о, јалһыз өз әсәрләри, тәңгидчилик вә мүәллимлик фәалијјәти илә јох, һәм дә ајдын вә ишыгы шәхсијјәтинин тәмсил етдији өхләги көзәлик вә зәнкүн-ликлә тәрбијә етмишди».

Мәммәд Чәфәр мүәлли-мин јарадычылыгы илә бәрә-бәр шәхсијјәтинин дә формалашмасында рус әдәбијјаты-нын мүстәсна әһәмјјәти ол-мушдур. О, јарадычылыг рус әдәбијјаты классикләри һаг-гындакы мәғалә вә тәдгигат-ларла башламышдыр. Рус әдәбијјатынын елми-нәзәри фикринин тәдгиги оңун бүтүн јарадычылыг фәалијјәти боју давам етдирилмишди. Керт-сәнә һәср олунмуш мәғалә, сонракы тәдгигатларла зәнкүнләшәрәк китаба чәрил-миш вә һәмјин тәмәл үзәрин-дә «Рус әдәбијјаты тарихи очеркләри» (1939), «Азәрбај-җан-рус әдәби әләгәләри та-рихиндән» (1964), «Рус клас-сикләри» (1964) киҗи дәјәрли әсәрләр мейдана кәлмишди. Нәһәјәт үч чилдли «XIX әср рус әдәбијјаты» (1970—1975) ады монументал дәрслијини, 30 илә јахын али мәктәбләрдә рус әдәбијјатындан охунап мүһәзирәләрини дә нәзәрә алсаг алимни бу сәһәдәки тәд-гигатларынын санбал вә өһә-мијјәти бир даһа ајдылашар. Мәммәд Чәфәр рус әдәбијјаты тарихи илә Азәрбајҗан охучу-суну сәдчә таныш етмәмиш, һәмјин сәһәдә мүстәтил дәр-рин арашдырмалар апармыш, тәд-гигат просесиндә гаршылыгы әдәби әләгәләрин, әдәби нәзә-ри фикрин өрнәлиәмәсинә ху-җуси дигәт јетирмишди. Чәсәрәтлә дәмәк олар ки, о, рус әдәбијјаты илә Азәрбајҗан бәдин фикринин әләгәләринин е-тибарлы тәмәл дашларыны гојмуш, Азәрбајҗанда, һәм дә толастојуна вә .белинскијна-нас алим киҗи мөшһурлаш-мышдыр. Һеч шүбһә јохдур ки, дикәр мүәллифләрин Азәр-бајҗан-рус әдәби әләгәләри истигамәтиндә јаранан бир чох әсәрләри һәмјин мөһәм тө-мәл үзәриндә учалмышдыр.

Академик Мәммәд Ча-фәр өмрүнүн 70-чи баһарына «Азәрбајҗан интибаһына һәср олунмуш тәдгигатларла гәдәм гојмушдур. Јахын күнләрдә тамамланмыш «Низаминијн фикир дүңјасы» монография-сы интибаһ мәдәнијјәтимизин өрнәлиәмәсинә дәјәрли төһ-фәдир.

Әдәби-мәдәни интибаһы арашдыран мүәллифин өзү дә инди һәјат вә јарадычы-лыгынын мә-һәви интибаһ иллә-рини јашмағдадыр. Мә-һәви сәфлығын вә зәнкүнлијин иф-адәси олан төвәзә-карлыг, һуманизм, мүдриклик вә на-мјулик, мәһсулдарлыг, ник-билик... өмрүн интибаһ ча-гыпын ајдынылыгында даһа пар-лаг вә мә-налы көркәм алмыш-дыр. Мәммәд Чәфәр елми мөктәбинин артыг формалаш-мыш ән-әләри елми-әдәби просесләрин инкишафындакы јери вә хидмәтләри һәмјин интибаһы һәм дә әдәбијјат-шүнәсәгынның јени јүксә-лиш мәрһәләси киҗи мә-на-ландырыр. Бу мә-нада гәјд олунан јүксәклијин газаныл-масына бүтүн истә-дад вә еһтиҗамыш сәһәт едән елм хадиминин јубиләји үмүмән әдәбијјатшүнәсәг елмимизин тәнтәнәси киҗи сәһләндир.

Иса ҺӘБИВОВ,

Ј. Мәммәдәлијев адына НДИ-нин Азәрбајҗан дили вә әдәбијјаты кафедрасынын мүәллими.